

Kedves Miskám! Ép most tudatja velem Jokay barátunk, hogy a mai estet nálam határozatokat tölteni. Ennek végtelenül örülök, s iparkodni fogok derült társaságot gyűjteni köréd, csak add tudtomra egész bizonyossággal, hogy mely órában várjalak? — Talán legjobb lenne színház után, mert a mai operát⁴ bizonyosan Te is örömet meg fogod hallgatni. Tehát esti 9¹/₂ órákor, ha a színházban nem találkoznánk is, szobám kész elfogadásodra, s kis leányom — mert nőm operába megyen! — tehát a viszonzlásra!

mart. 14.

[Címzés:]

híved
Császár

Tompa Mihálynak
barátilag

Pest

A levélen csupán a megírás hónapja és napja van feltüntetve. A tartalom azonban világosan mutatja, hogy a helyes évszám csakis 1855 lehet. Tompa ebben az évben, február végétől március közepéig kb. 15 napot Pesten töltött. Március 4-én a pesti helv. egyházban, mint egyik választott szónoknak, gróf Teleky József felett kellett volna gyászbeszédet mondania, de az újságok szerint betegsége, más vélemény szerint viszont a rendőrség megakadályozta ebben. (L. Tompa Mihály levele Fördös Lajosnak. [Hanva, 1855. március 25.] Fontes. 6. 271. levél. 225—226.) Tompa beszéde, Jókai s Gyulai közbenjárásával, még ebben az évben megjelent (Tompa Mihály: *Mit örököl a haza nagy fiai után?* Pest, 1855. Nyomatott Landerer és Heckenastnál.)

Rigó László

KEMÉNY ZSIGMOND BESZÉDE KOLOZS MEGYE KÖZGYŰLÉSÉN 1842. JÚLIUS 26-ÁN

Az Erdélyi Híradó 1842. július 29-i, augusztus 2-i, 5-i és 9-i számaiban terjedelmes, aláírás nélküli tudósítás olvasható a kolozsmegyei rendek 1842. július 25-től 27-ig tartott közgyűléséről.¹ A beszámoló 3 lapnyi Kemény Zsigmond-szöveget rejt magában: a tudósító ugyanis — idézőjelek között — közölte Kemény július 26-i felszólalásának csaknem teljes szövegét. A textus hitelességéhez nem férhet kétség. Kemény Zsigmond volt ugyanis ekkor (Kovács Lajossal együtt) az Erdélyi Híradó szerkesztője, mégpedig igen gondos szerkesztője, s ha a tudósítás ellen bármi kifogása lett volna, egyszerűen kihagyta volna a lapból. Sőt, igen valószínű, hogy szándékosan meg akarta örökíteni lapjában a beszéd szövegét, s tüzetesen ellenőrizte is azt.

A megyegyűlés háromnapos vitájának tárgya: hogyan foglaljon állást és milyen utasításokat adjon követneinek Kolozs megye az 1841/43-i erdélyi országgyűlés rendszeres bizottmányának — a nemességtől igen mérsékelt engedményeket kérő — úrbéri tervezetével kapcsolatban?² A megyegyűlésen résztvevő nemesség három politikai csoportra oszlott: a Gál

¹ 1855. március 14-én Verdi: Trubadur c. operáját színvonalas előadásban adták a Nemzeti Színházban, Lesniewska Lujzával, Mazzival, valamint Fűredyvel a főbb szerepekben.

² — —: Kolozsmegyei közgyűlés. Erdélyi Híradó 1842. július 29. 60. sz. 359—360, augusztus 2. 61. sz. 365—366, augusztus 5. 62. sz. 373—375, augusztus 9. 63. sz. 381.

³ Az 1841/43-i erdélyi országgyűlés 1842. január 22-i (29.) és 24-i (30.) ülésén választották meg az országgyűlési — köztük az úrbéri — rendszeres bizottmányokat; feladatuk a különböző sérelmi és reformkérdésekre vonatkozó törvényjavaslatok kidolgozása volt. L. Az Erdélyi Nagyfejedelemség s hozzá vissza kapcsolt Részek három Nemes Nemzeteiből álló Rendeinek Kolozsvár szabad királyi városában 1841ik Év November 15-ik napján kezdődött országgyűlésekről készített Jegyző-könyv. Kolozsvárt. Az Ev. Ref. Főiskola Könyv- és Kő-nyomó Intézetében. 1841. 89—93. — Az úrbéri bizottmány elkészült tervezetét 1842. június 21-én tüzte napirendjére az országgyűlés: l. i. m. 76. ülés. 329—333. Az úrbéri rendszeres bizottmány tárgyalási jegyzőkönyvének és magának a törvényjavaslatnak a szövegét l.: A középponti bizottmány június 13-kán tartott ülésének a kismelérlő felveendő úrbéri tárgyakban készült Jegyzőkönyve. Megj.: Erdély nagyfejedelemség 1841ik év November 15-kére Kolozsvár szabad királyi városába hirdetett országgyűlésének irománkönyve. Kolozsvárt. 1841—43. Az Ev. Ref. Kollegyom Könyv és Kő nyomó Intézetében. 61. sz. 161—167. A tervezetet közölte az Erdélyi Híradó is, Úrbéri törvényjavaslatok címmel, július 26-i, 59. számának mellékleteként. — Az úrbéri vitát ténylegesen azonban csak 1842. augusztus 4-én kezdte meg az országgyűlés. Előzetesen ugyanis kiadták a tervezet szövegét a megyéknek és szabad királyi városoknak; a törvényhatóságok — köztük Kolozs megye is — gyűléseiken tárgyalták meg és a hozott végzéseknél megfelelő utasítást adtak követneiknek az úrbér-kérdés országgyűlési vitáiban való állásfoglalásra nézve.

János királyi táblai ülnök, Komis Lajos, Mohai Ádám táblabírák s mások vezette konzervatívokra, az id. Bethlen János, Kemény Zsigmond, Kovács Lajos, Teleki Domokos, Telek László vezetése alatt álló egyik, reformokat sürgető ellenzéki csoportra, végül az ún. sérelmi politikát előtérbe állító, az úrbéri kérdésben inkább a konzervatívok álláspontjára helyezkedő Kemény Dénes vezette másik ellenzéki csoportra. Már a megyegyűlés első napján élesen csaptak össze a különböző vélemények, különösen az országgyűlési tervezet A. pontjával kapcsolatban, mely a „jobbágnak a telkéről való elmozdítása”-ról szólt. E kérdésben Kemény Dénesnek sikerült elfogadtatnia saját, a jobbágyokra nézve igen hátrányos módosító javaslatát, mely szerint: a földesúr a tervezetben említett 2 helyett 4 esetben — köztük a nevezetes „makacsság” esetében is — egyszerűen elküldhette telkéről az úrbérését. Kemény Zsigmond, Teleki László s mások ellenérvelését meg sem akarta hallgatni a megyegyűlés.

Július 26-án igen feszült volt a hangulat a gyűlésteremben. Ekkor került sor az országgyűlési tervezet legfontosabb, az úrbéri szolgáltatások maximumáról szóló F. pontjának vitájára. A rendszeres bizottság tervezete kimondta, hogy az úrbéri, elsősorban a robotszolgáltatások megállapításakor az irányadó — urbarium ti. nem lévén Erdélyben — Mária Terézia 1769-i erdélyi úrbéri rendelete, az ún. bizonyos punctumok,³ melyet az 1791: XXVII. tc. ideiglenesen törvényre is emelt.⁴ A konzervatív tábor és a Kemény Dénes vezette ellenzéki csoport e tervezetet támogatta. A kolozs megyei állandó bizottmány viszont módosító indítványt nyújtott be az F. ponthoz, melynek okfejtése a következő. Az 1769-i rendelet kétféle szolgálat-maximumot állapított meg, a colonusok két nemére nézve: a telkes jobbágy számára heti 4, a zsellér számára heti 2 nap robotot. Az 1791: XXVI. tc. eltörölte a jobbágyságot Erdélyben⁵ (s nemcsak az elnevezést, hanem a terheit is), a XXVII. tc. pedig ideiglenesen elfogadta az 1769-i punctumokat. 1791 óta tehát — amint ezt az 1819-i királyi bizottsági munkálat ki is mondta — Erdélyben jogilag jobbágy és zsellér között különbség nincs, minden colonus tulajdonképpen zsellér. Ezért az új törvénynek világosan ki kell mondania, hogy Erdélyben a robot maximuma heti 2 nap, minden úrbéres számára. A törvénytervezet szövege különben is túlságosan homályos, nem magyarázza meg az egyes régi szabályoknak, rendeleteknek a gyakorlatban oly különféle értelmezési lehetőségeit. Ha törvényre lenne, az erdélyi úrbérszolgáltatások terén megmaradna az úrbéresek számára annyira sérelmes status quo.

A határozott reformokat kívánó ellenzék képviselői — id. Bethlen János, Kovács Lajos, Teleki Domokos, Szentiványi Mihály stb. — egymás után szólaltak fel a megyei állandó bizottmány módosító javaslata mellett, főleg közjogi érvekkel támogatva azt. Teleki László felszólalása után került sor Kemény Zsigmond beszédére, melyben a jogi érvek mellett már súlyos politikai megfontolások is helyet kaptak. Betűhiv szövege a következő:

„Hallom . . . színetlen ismételtetni azon elvet, hogy részletes úrbéri szabályok nélkül a szolgálat maximumát meghatározni lehetetlen. Kik ezen tételt vitatják, sok mindennel lehetnek ösmeretek, de történetünk lapjaival bizonyára nem. Ulászló 52 napokán évenkénti robotot tűz ki, mellözve a jobbágytelki állomány szabályozását. *Nem maximum-e ez, részletes és pontonként kidolgozott úrbér nélkül?* — Később a szolgálat mennyisége még lejjebb szállítatik; s gondolják-e önök, hogy szabályozás következésébe — (Kemény Dénes: ez az elválás után történt, s ennél fogva mit sem bizonyít). Más példát fogok hát idézni.⁶ — Az 1769-ki »bizonyos pontok«, mellyeket éppen kezünkbe tartunk, világosan kimondják a napszám mennyiségét. 1791ben a kegyelmes rendelet országosan elfogadtatik. S kérdem: *mind ez részletes és pontonként kidolgozott úrbér következésében történt-e?* Legyünk őszinték azon elvek elősmerésében is, mellyeknek malasztja nem hárul felekezetünkre. — Vitatás folyt itt arról, hogy ezen latin szón »colonus« mit értenek törvényeink? És királyi táblai ülnök méltóságos Gál János úr azon állítást, hogy az 1791beli 27dik czikk kelése után, a robot-maximum hetenként két napszámmal több nem lehet, szónyomozat által akarja könnyeden megdönteni. De véleményem szerint kevés sikerrel. Mert abból, hogy a *jobbágy* helyett, mellynek *nomenclatioja* 1791. eltöröltetik, vegyesen használtak őseink *colonus* szót is, önként *jobb-e* ama nagy nyomatékú felfedezés, hogy a *colonus* minden előfordulás eredetiben hajszálig *jobbágyot* jelent, és soha sem zsellért. Egy általános fogalom alá biztosan befér sok szűkebb körű. Csupán ezen állítványból; »az ember rab nem lehet, szabadíttassanak tehát föl a négerek« minő logika

³ Az 1769-i „Bizonyos Punctumok” egykorú nyomtatott kiadását l.: Országos Levéltár, Erdélyi kancellária levéltára, anno 1769. num. 606. Részletes keletkezéstörténetét l.: BERLÁSZ JENŐ: Az erdélyi úrbérendezés problémái. (1770—1780.) Sz. 1941. 236—277, 344—362.; értékelését l.: BERLÁSZ JENŐ: Az erdélyi jobbágyság gazdasági helyzete a XVIII. században. Bp. 1959. Akadémiai K. 72 l. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat. Szerk. Barta István. 10. sz.)

⁴ L. Magyar Törvénytar. 1540—1848. évi erdélyi törvények. Bp. 1900. Franklin-Társulat. 525.

⁵ L. I. m. 521—525.

⁶ II. Ulászló 1514. évi VII. decretumának 16. cikkelye évi 52 napban határozta meg a robot mértékét. L. Magyar Törvénytar. 1000—1526. évi törvénycikkek. Bp. 1899. Franklin-Társulat. 715. — I. Ferdinánd 1553. évi XV. decretumának 11. cikkelye évi 40 napra mérsékelte a jobbágy robotszolgáltatását. L. Magyar Törvénytar. 1526—1608. évi törvénycikkek. Bp. 1899. Franklin-Társulat. 345. Ez a törvény azonban Magyarország és Erdély különválása (1538, váradi béke) után keletkezett, ezért Erdélyben nem volt érvényes.

következtethető, hogy az ember okvetetlen néger? — Tekintetes Rende! én több illy aprólékosságokat fáradalmason bonczolni nem akarok, minden további taglalás nélkül tehát kerekén kinyilatkoztatom, hogy a 27-dik cikk midőn a jobbágy nevezetet eltörölé, hitem szerént, terheit sem hagyá meg, s nálunk a bizonyos pontokban maximum két napnál több nem lehet. (zaj) S önök ezt tagadják? Jól van. De azt talán kétségbe nem hozták, hogy a 27dik cikknek a bizonyos pontokra vonatkozó értelméhez magyarázat fér? Hiszem tetteleg próbálá azt a kormány 1819ben magyarázni, s élénken vitatjuk mi most! És kérдем: ha ezen törvényben homály és kétértelműség lappang, s napi renden van szavaira világos értelmet ruházni, miként tegyük 1842ben e magyarázatot? — Uraim! tekintsenek maguk körül.

A testvérhonban a békövetkező években nem engedmény-morzsalékok fognak úrbéri pontok czime alatt a tömeg elébe vettetni — nem — mert ott olly elvekről van szó, miket ha én itt e teremben, felhoznék, önök, kik olly irgalmatlan rosszat szoktak rákiáltani, sápadtan elnémulnának. S gondolják-e önök, hogy Erdélyt chinai fal választja el Magyarországtól, s mi ott kivivatik és annyi életet teremt, nem fog-e itt gerjeszteni vágyakat és agitatio? (Kömis Lajos: az agitatio már meg van), s ha megvolna: kiknek bűnéből, s kiknek rovására létez? Mi könnyelműleg idegenítjük magunktól el a tömeget, s olly modorral, hogy saját felekezettünknek sem birhatjuk méltánylását. Számos adatok vannak kezeim közt Magyarországról, s belőle állithatom, hogy Erdély aristocrátiáját, azon aristocrátiát, mely a jelen évtizedben annyi kitartással vívott a kormány ellen és szabadtékai mellett, s nemesen áldozá fel a közállományért házi nyugodalmát, a magyarhoni aristocratia magányjogi [!] viszonyok elintézésébe szűkkeblőnek tartja. Világosítsanak fel önök: mi történeud akkor, ha a nép rokonszenve tőlünk örökre elfordul, és saját felekezettünk fogja reánk kiáltani a *bűnöst*? A kormányba fogunk bizni? Hiú remény. A dicsőséges austriai ház, mióta Erdélyt hatalompálczájával igazgatja, az adózó nép sorsa iránti szünetleni aggodalmas részvéte által állított tronja alá magas emelvényt. És én ezen piedestal előtt tisztelettel hajlok meg. Eme tiszta értelemben népszerű igazgatás, kedvünkért, nem tagadhatja el egész multját. Uraim! ellenünk tör a cultura, de ellenünk a barbaries is. Horváthország szélétől a Karpathok párkányáig idegen ajku népek ellenhatása fejlik ki. És szomszédunk, a havasföldi két fejedelemség, nem fedé el Dacia nevét, s azon kort, mely ettűnt, de emléke kisértő halottként jelenik meg. Úgy állunk mi a fenyegető elemek közt, mint az Indus, midőn az őserdők meggyűlnek. Ő a vészben nem csügged el, hanem éles tapintattal választ egy kört magának, s onnan minden avart, ágot s más égő anyagot kiirt. Szabadulására a sorstól csak egy rövid óra van kimérve, s istenre! ha késnek, a lángok feje fölött egybecsapni fognának. Nekünk ezen védkörünk a szabad-élvőség. Övjük azt, és tartsuk tisztán! — Több szavam nincs, — pártolom az állandó bizottmány módosítását."

A megyegyűlés — nem kevésbé éppen Kemény beszédének hatására — további viták nélkül fogadta el az állandó bizottmány módosító javaslatát. Végül is a legtöbb úrbéri kérdésben Kemény Zsigmondnak és párthíveinek a nézeteit tették magukévá Kolozs megye rendei.

A beszéd a Kemény Zsigmond-filológia több szempontból is jelentős dokumentuma. Keménynek egyetlen 1848 előtti fennmaradt, lényeges gondolatokat tartalmazó megyegyűlési felszólalása. Az emelkedett hangú, a reformkori retorika elemeiből bőségesen merítő beszéd forrás Kemény személyiségének, alkatának, életrajzi vitakészségének és módszerének megismeréséhez, elemzéséhez. Arra pl. máris figyelmeztet, hogy felülvizsgálásra szorulnak a Kemény szónoki képességeit tagadó egykorú és későbbi vélemények. — Tartalmát tekintve, a felszólalás az erdélyi magyar uralkodó osztály érdekeit következetesen képviselő nacionalista osztálypolitika pregnáns terméke: e politika indítékait, főbb érveit és céljait világítja meg. (A szóbeli vita hevében Kemény kertelés nélkül beszélt, élesebben exponált, mint a hírlapi cikkeiben.) Azt mutatja, hogy az erdélyi liberális politika a polgári átalakulást érintő minden kérdésben határozott reformokat akart, de jelzi azt is, hogy e reformok mértékét, ütemét — saját osztályérdekeinek megfelelően — mindig a nemzetiségi kérdés, illetve az Erdély ~ bécsi udvar viszony adott állásától tette függővé. — Végül: az 1842. nyári kolozsmegyei közgyűlés eseményei fontos felismerésekre vezették Keményt. Noha álláspontja győzött, már ekkor kezdett tudatosodni benne az, hogy Erdélyben a polgári reformpolitika legfőbb akadálya maga a szűklátókörű magyar nemesség; s nemcsak a konzervatívok, hanem az ellenzéknek a régi nemesi sérelmeken rágódó szárnya is. A Korteskedés és ellenszerei (1843–1844) és a Gyulai Pál (1845–1847) fő problématicájának, a polgárosodás ~ nemzetiség dilemmájának az élményanyaga tehát már 1841–1842-től kezdett felgyülemelni Keményben, s ebben a folyamatban különösen jelentős állomás volt az 1842-i megyegyűlés vitáinak tanulsága.